

Айтматов Чингіз Торекулович

Біографія

АЙТМАТОВ, ЧИНГІЗ (нар. 12.12.1928, аїл Шекер, Киргизстан — пом. 10 червня 2008, м. Нюрнберг, Німеччина) — киргизький письменник.

А. народився 12 грудня 1928 року в аїлі Шекер, що у Талаській долині, в сім'ї партійного працівника. Його батько, Торекул Айтматов, — один із перших киргизьких комуністів — працював секретарем Шернзького обкому партії. У 1937 році батька репресували, після чого сім'я змушена була переїхати в аїл. Трудовий "стаж" майбутнього письменника розпочався у десять років, а з чотирнадцяти йому довелося виконувати обов'язки секретаря аїлради (йшла Вітчизняна війна, і дорослі чоловіки були на фронті), вирішуючи найскладніші питання життя великого села. У сім'ї А. розмовляли і киргизькою, і російською мовами, і це визначило двомовний характер творчості А.

"Кожний час має свої вимоги до людини, свої проблеми та запити, і тому життя ніколи не дається легко, якщо до нього ставитися серйозно, якщо дерзати, а не шукати безтурботного життя", — скаже він через багато років у "Нотатках про себе". "Серйозне ставлення до життя" спонукало А. у 18 років вступити у Джамбульський ветеринарний технікум (1948), а пізніше і в Киргизький сільськогосподарський інститут, який він закінчив у 1953 р. У 1952 році А. почав публікувати в періодиці оповідання киргизькою мовою. Після закінчення інституту А. упродовж трьох років працював у НДІ тваринництва, водночас продовжуючи писати та публікувати оповідання ("Ашим ", 1953; "Сипай-чі", 1954; "Нічний полив", "Білий дощ", 1955; "Важка переправа ", 1956 та ін.), у яких він ще лише шукав свої теми, своїх героїв і свою власну манеру розповіді. А. "ніби пробує себе у показі тих чи інших ситуацій, характерів, не вдаючись поки що до їх поглибленого соціально-історичного та психологічного аналізу, не підносячись до широких соціально-філософських узагальнень" (Л. Шевченко).

У 1956 р. А. вступив на Вищі літературні курси при Літературному інституті ім. Максима Горького (Москва; які закінчив у 1958 р. У рік закінчення курсів у журналі "Октябрь" було опубліковано його оповідання "Віч-на-віч" ("Бетме-бет келгенде"), де йшлося про пасивну покірність обставинам т. зв. "природних" людей, котрі живуть згідно з традиціями у замкнутому світі, не відчуючи свого обов'язку перед батьківщиною, народом і, зрештою, зраджують їх. У 1958 році в журналі "Новый мир" побачили світ й інші його оповідання, а також вийшла друком повість "Джаміля" ("Жамиила"), яка принесла А. світове визнання і справила значний вплив на всю киргизьку літературу.

Попри зовнішню сюжетну нескладність "Джамілі" (молода жінка-киргизка Джаміля всупереч патріархальним звичаям зважується поєднати своє життя з коханим Даніяром і піти з ним з рідного аїлу), повість стала явищем глибоко новаторським для

всієї киргизької літератури насамперед у плані морально-ціннісних орієнтацій, у плані вибору між свободою і несвободою, аїлом і Землею. Водночас вже у "Джамілі" проявилася головна особливість прози А.: поєднання напруженого драматизму при змалюванні характерів і ситуацій з ліричним ладом в описі природи та звичаїв народу, складна проблематика і неоднозначне вирішення поставлених проблем.

Усе сказане вище стосується і наступних повістей А.: "Тополенька моя в червоній косинці" (1961), "Перший учитель" (1959), "Верблюжеоко" (1961), які склали збірку "Повісті гір і степів" (1962), "Материнське поле" (1963). У цих творах йдеться про складні психологічні та життєві колізії, які відбуваються в житті звичайних сільських людей під час їхнього зіткнення з новою реальністю.

До 1965 р. А. писав киргизькою мовою. Першим російськомовним твором письменника стала повість "Прощай, Гульсари!" Доля головного героя Танабая Бакасова така ж типова, як долі кращих героїв "сільської" прози: Танабай брав участь у колективізації, не жаліючи при цьому рідного брата, а потім сам став жертвою партійних кар'єристів. Важливу роль у творі відіграв образ іпо-ходця Гульсари, який супроводжував Танабая протягом довгих років. Критика відзначала, що образ Гульсари є метафорою сутності людського життя, в якому неминучими є гноблення особистості, відмова від природності буття. Г. Гачев назвав Гульсари характерним для А. "двоголовим образом-кентавром" тварини і людини.

Міфологічні, епічні мотиви стали основою повісті "Рябий пес біжить краєм моря" (1977). За влучним зауваженням Л. Шевченко, "до міфу тут зведено саму життєву ситуацію, на яку накладається другий, вже суто міфологічний пласт — легенди и перекази нівхів, що надає всьому твору параболічного характеру": четверо людей різного віку — дід Орган, батько Емраїн, дядько Милгун і малий Киrisk, вийшовши у відкрите море на полювання, після несподіваного шторму опиняються серед застиглого туману і непорушного моря. У повісті відсутні конкретні часові ознаки, як і індивідуалізованість характерів, її смисл виражений у думках старого Органа: "...перед обличчям безмежного простору людина у човні ніщо. Але людина мислить і тим самим осягає велич Моря і Неба, і тим утверджується перед вічними стихіями, і тим вона співмірна глибині та висоті світів".

У 1975 р. вийшла друком російськомовна повість А. "Ранні журавлі", в основу якої письменник поклав епізод зі свого воєнного дитинства.

Значним літературним явищем початку 80-х рр. став вихід роману А. "Бураний полустанок" ("понад вік триває день", 1980), у якому автор намагається по-новому осмислити час і простір, увесь світ в цілому, світ на грані катастрофи. Головний герой повісті — простий киргиз Едигей, який працює залізничником на загубленому в безмежному степу Сари-Озеки роз'їзді Боранли-Вуранний. У його долі, як і в долях людей, котрі його оточують (Казан-ган, учитель Абуталип та ін.), відображена доля країни — з довоєнними репресіями, Вітчизняною війною, неносиливою повоєнною працею, будівництвом ядерного полігону. Дія роману розгортається у двох планах: земні події, подані у ретроспективних роздумах Едигея, який проводить в останню

дорогу свого товариша, переплітаються з космічними — контакт членів екіпажу міжнародної станції "Паритет" з мешканцями планети "Лісові груди".

Основоположною у "Буранному полустанку" є "думка про історичну та моральну пам'ять людини і людства" (В. Чубинський), сконцентрована у давній легенді про матір Найман-Ану та її сина, якого позбавили пам'яті, перетворивши у манкурта — безпам'ятну, бездумну і жорстоку істоту.

Роман "Буранний полустанок" спричинився до великого суспільного резонансу, а слово "манкурт" стало прозивним, своєрідним символом тих фатальних змій, які відбулися в сучасній людині, перервавши її зв'язок з одвічними основами буття.

Злободенністю тематики і значимістю порушених філософських проблем вирізняється і другий роман А. "Плаха", який вперше був опублікований у 1986 р. в журналі "Новый мир". У ньому письменник розмірковує про взаємовідносини Людини і Природи, про пошуки смислу життя, про значення духовності і про таке суспільне лихо, як наркоманія.

Центральний образ "Плахи" — образ Авдія Калістратова, який, не ставши священиком і порвавши з офіційною церквою, дійшов висновку: "Моя церква — це я сам". "Прагнучи нести у світ добро, долати зло, не противлячись йому насильством... Авдій, одержимий жаданням справедливості та любові до людей, як і Ісус

Христос, діє словом. Проте добро, яке він стверджує, — це, власне, ідея добра, абстракція, яка протистояти конкретному злу не здатна", — зауважує критик Л. Шевченко. Цю Авдієву "нездатність" підтверджують і збирачі коноплі на чолі з Гришаном, і учасники "моюнкусського сафарі", які з вертольотів і машин розстрілюють степових звірів, і сталініст Обер-Каїдалов. Значне місце у "Пласі" відведено й іншим героям — Ісусу Христу та Понтію Пілату, Бостону Уркунчієву та його антиподу, старшому чабану Базарбаю Нойгутову. Мовчазними свідками всіх подій, що відбуваються в романі, є образи-символи вовчиці Акбари та вовка Ташчайнара.

Згодом А. розвинув у своїй творчості фантастичну, космічну тему, яка стала основою роману "Тавро Кассандри" (1996). Тавро Кассандри — це відмова ембріона від життя, від майбутньої відповідальності, його заява про це суспільству. За сигналом-ознакою Тавра Кассандри можна наперед дізнатися про майбутнє людини. Її земне життя залежить не від неї самої, а від біосфери і геосфери. Неувага до сигналу-ознаки ембріона Кассандри — це байдужість до Людини та Всесвіту. Це чудово розуміє один із головних героїв — американський футуролог Роберт Борк, своєрідний земний Філофей, як, утім, і російський учений Андрій Крильцов, який привласнив славу Філофея і відмовився повернутися з Космосу на Землю, зоставшись на орбітальній станції.

У 1988—1990 рр. А. був головним редактором журналу "Иностранная литература", а наступні чотири роки працював послом Киргизії в країнах Бенілюксу. А — народний письменник Киргизії, лауреат багатьох міжнародних премій, видатний громадський і культурний діяч. Його твори перекладені багатьма мовами світу.

Помер 10 червня 2008 в одній із лікарень Нюрнберга (Німеччина) від запалення легенів. На його честь названо гірську вершину в Киргизстані.